

סוגיה ד: דיני מוקצה ודיני מלאכה בגוי המביא מתנה לישראל

רקע

סוגייתנו דנה האם מותר לישראל ליהנות מדורון שנכרי הביא לו ביום טוב. כדי לענות על שאלה זו יש להתמודד עם שלושה נושאים:

- א. דין מוקצה, האם הדורון מוקצה.
- ב. מלאכת נכרי, דין נכרי שעשה מלאכה לצורך ישראל.
- ג. דין תחומין, דין דבר שהובא מחוץ לתחום לצורך ישראל.

מקורות

- א. כד: -כה. "אמר רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון... מותר לישראל אחר"
 - ב. רי"ף יג. יד. באלפס, "א"ר פפא הלכתא... אמר להו בעינן בכדי שיעשו" רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ב ה"י
 - ג. דין מוקצה
 - ד. מלאכת נכרי
 - ה. דין תחומין
 - ו. שו"ע סי' תקטו ומשנה ברורה
1. ר"ן יג. באלפס ד"ה אמר, אבל מ"מ
 2. רש"י ד"ה ולערב אסורין בכדי שיעשו תוס' ד"ה ולערב
 3. ר"ן יג: באלפס ד"ה ולערב

הסבר הסוגיה

"אמר רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש מאותו המין במחומר אסור ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו ואם אין מאותו המין במחומר תוך התחום מותר חוץ לתחום אסור והבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר".
[גמ' כד :]

רב פפא פוסק שיש שלושה מצבים בדין דורון שנכרי הביא לישראל ביום טוב:
א. אם הדורון מגידולי קרקע, יש חשש שתלש אותו ביום טוב, ואסור לישראל ליהנות ממנו ביום טוב, ואפילו במוצאי יום טוב אסור ליהנות ממנו בכדי שיעשה.
ב. אם הדורון אינו מגידולי קרקע, ואין חשש שהגוי עשה בו מלאכה האסורה ביום טוב, והדורון לא הובא מחוץ לתחום, מותר לישראל ליהנות ממנו.
ג. אם הדורון אינו מגידולי קרקע ואין חשש שהגוי עשה בו מלאכה, אבל הגוי הביאו מחוץ לתחום אסור לאותו אדם שהביאו לו ליהנות מהבאה מחוץ לתחום, אבל מותר לאדם אחר ליהנות ממנו.

המצב הראשון, שיש באותו המין במחומר, מחולק בדברי רב פפא לשנים: א. "אסור". ב. "ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו". רש"י מדייק מכך שיש בדורון שמביא נכרי שני איסורים:
א. איסור מוקצה.

ב. הנאה ממלאכת נוכרי.

איסור מוקצה אוסר רק ביום טוב עצמו, ואיסור הנאה ממלאכת נוכרי אוסר אף במוצאי יום טוב בכדי שיעשה.

לשיטת רבי יהודה שיש מוקצה בשבת וביום טוב, דינו של רב פפא ברור. דבר מחומר אינו עומד לאכילה ולכן הוא מוקצה. נחלקו הראשונים מדוע גם רבי שמעון מודה שדבר מחומר מוקצה:

רש"י [ד"ה אם יש מאותו המין במחומר] מפרש שדבר מחומר מוקצה אפילו לרבי שמעון כגרוגרות וצימוקים, "מדלא לקטן מאתמול אקצינהו מדעתיה".

בעל המאור [יג. באלפס] חולק על רש"י, ולדעתו מחומר אינו אסור כגרוגרות וצימוקים, אלא מדין מוקצה מחמת איסור. כיוון שלא ניתן לאכול דבר מחומר ללא מלאכת אסורה, הוא מוקצה אף לרבי שמעון.

הרמב"ן [במלחמות יג. באלפס] חולק על רש"י ועל בעל המאור, ולדעתו דורון שיש במינו מחומר, אינו אסור מדין מוקצה אלא רק מדין הנאה ממלאכת נכרי. הרמב"ן מבאר שדין מוקצה מתחלק לשניים:

א. מוקצה.

ב. מחוסר הכנה.

מוקצה הוא דבר שלא ניתן להכין אותו ליום טוב, ואפילו אם הכינו בפירוש, הוא נשאר מוקצה. מחוסר הכנה הוא דבר שניתן להכינו ליום טוב.

לדעת הרמב"ן כל דבר שאינו ברשותו של אדם, כגון בעלי חיים שצריכים צידה, הם מוקצים, ואסור לשוחטם אפילו עומד בערב יום טוב ואומר 'אני מכין צבי זה אם יפול במצודה שהכנתי בערב יום טוב'. אוכל העומד לסחורה מוקצה לדעת רבי יהודה, אבל ניתן לעמוד בערב יום טוב ולייחד את האוכל לאכילה.

הרמב"ן סובר שמוקצה מחמת איסור, אינו מוקצה אלא מחוסר הכנה, ואם מכינו בערב שבת ובערב יום טוב, מותר לאוכלו במועד. הרמב"ן מבאר שדין זה אמור גם לגבי מחובר, גם לגבי שמן שבנר, וגם לגבי סוכה רעועה העומדת ליפול.

בין שני סוגי המוקצה יש נפקא מינה לגבי נכרי. הראשונים פוסקים כירושלמי [שבת פ"א ה"ז, ביצה פ"ג ה"ב] ש"אין הגוי צריך הכן", אסור לישראל להשתמש בחפץ הנמצא ברשותו אלא אם הכין אותו לצורך המועד, אבל אם החפץ היה בכניסת המועד ברשות נכרי, מותר להשתמש בו ללא הכנה, שאין הגוי צריך הכנה. החילוק בין נכרי לבין ישראל קיים רק בדבר המחוסר הכנה, אבל בדבר המוקצה אין הבדל, ואסור להשתמש בחפץ מוקצה של נכרי [מפורש בדברי בעל המאור שהוא מודה לחילוק זה, אבל לדעתו "מוקצה מחמת איסור" כלול במוקצה ולא במחוסר הכנה].

הר"ן [יג. באלפס ד"ה אבל] מאמץ את שיטת בעל המאור, מפני שלדעת הרב יצחק בן מרן לוי מלאכת נוכרי אסורה למי שנעשתה בשבילו, ומותרת לישראל אחר. לפי דעה זו חייבים להסביר שרב פפא אסר דורון שיש במינו מחובר לכולם, משום איסור מוקצה [עיי' שם הסברו מדוע אסור בכדי שיעשה]. שיטה זו עולה גם מדברי הרמב"ם המביא סוגייתנו בפרק ב, פרק העוסק בדיני מוקצה [לעיל נאמר בדעת הרמב"ם שמלאכת צידה אינה אסורה ביום טוב, והאיסור לצוד הוא רק מפני איסור מוקצה. לפי הבנה זו קשה מדוע דורון של נוכרי אסור בכדי שיעשה. אם לא מקבלים הבנה זו, ומפרשים שהרמב"ם אוסר דורון של נכרי מפני מלאכת יום טוב, צריך עיון מדוע אוסרים דורון שיש ספק האם תלשו ביום טוב, והרי יש ספק בתרי דרבנן (קצירה אסורה ביום טוב מדרבנן, ומלאכת נוכרי אסורה מדרבנן). אם מפרשים שהאיסור מדין מוקצה, הדין ברור, שספק מוכן אסור].

רב פפא אוסר דורון של נכרי במוצאי יום טוב עד בכדי שיעשה. מפרש רש"י [ד"ה ולערב אסורין] שרב פפא אוסר רק במוצאי יום טוב ראשון, ומותר להשתמש בו ביום טוב שני. ר"י [בתוס' ד"ה ולערב] חולק על רש"י ולדעתו אסור להשתמש בדורון עד מוצאי יום טוב שני. מסביר התוס' שמחלוקת רש"י ור"י נובעת ממחלוקת בהבנת דין "בכדי שיעשה":

רש"י מפרש שחכמים אסרו בכדי שיעשה כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב.

ר"י מקשה אם בכדי שיעשה נועד למנוע הנאה מדוע חכמים לא אסרו מלאכת שבת [ישראל שעשה מלאכה בשבת בשוגג או במזיד] בכדי שיעשה. לפיכך מפרש ר"י שחכמים אסרו בכדי שיעשה כדי שלא יאמר לנכרי לעשות מלאכה בשבילו.

לדעת רש"י בכדי שיעשה מיועד שלא יהנה ממלאכת יום טוב, וביום טוב שני מותר, כיוון שממה נפשך אחד מהם חול אינו נהנה ממלאכת יום טוב. ר"י סובר שבכדי שיעשה

מיועד שלא יאמר לנכרי לעשות לו מלאכה, ולכן אסור עד מוצאי יום טוב שני שלא יאמר לנכרי לעשות לו מלאכה לצורך יום טוב שני.

הרא"ש [ס"ב] מביא שתי נפקא מינות נוספות בין שיטת רש"י לבין שיטת ר"י:
א. שיעור בכדי שיעשה. לשיטת רש"י שבכדי שיעשה מיועד למנוע הנאה ממלאכת נכרי, יאמר לנכרי לעשות לו מלאכה, שיעור בכדי שיעשה כולל גם את זמן ההליכה למקום עשיית המלאכה [הרא"ש מסתפק בדין זה שמה לא החמירו חכמים כל כך. הוא מכריע שימתין עד שעת הבאת אותו המין הנמצא בסמוך לעיר].

ב. לפי שיטת רש"י שאסור בכדי שיעשה כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב, אסור לכל ישראל ליהנות, וכולם צריכים לחכות בכדי שיעשה. לפי שיטת רבינו תם שחכמים אסרו בכדי שיעשה כדי שלא יאמר לנכרי להביא לו ביום טוב, מותר לישראל אחר ליהנות מיד במוצאי יום טוב ואינו צריך לחכות בכדי שיעשה.

רב פפא אומר שנכרי שהביא דורון לישראל מחוץ לתחום, אסור רק לישראל זה ליהנות מהדורון, אבל מותר לישראל אחר. נחלקו הראשונים מדוע יש הבדל בין איסור מלאכה האוסר גם לישראל אחר לבין איסור תחומין האוסר רק לישראל זה בלבד:

רש"י [כה. ד"ה חוץ לתחום אסורין] מפרש שאיסור תחומין דרבנן, ולכן הקלו בו חכמים. הרמב"ן [יג: באלפס. מובא בר"ן ד"ה ופירות] מפרש, שאיסור תחומין אינו זהה בכל בני אדם, לכל אחד יש את התחום שלו, ולכן לא אסרו חכמים בצורה גורפת, אלא רק לישראל שהביאו בשבילו.

הרב יצחק בן מרן לוי [מובא בבעל המאור ובר"ן] סובר שאין הבדל בין תחומין לבין איסור מלאכה, שניהם אסורים רק לישראל שהביאו לו. ההבדל ביניהם שבאיסור מלאכה יש גם איסור מוקצה, ומוקצה אסור לכל ישראל.

סיכום

קבלת מתנה מנכרי מותרת רק כשמתקיימים שלושה תנאים:

א. המתנה אינה מוקצת.

ב. הגוי לא עשה מלאכה לצורך ישראל.

ג. הגוי לא הביא את המתנה מחוץ לתחום.

בדין מוקצה נחלקו הראשונים:

רש"י מפרש שדבר מחובר מוקצה אף לרבי שמעון כגרגורות וצימוקים. בעל המאור מפרש שמחובר מוקצה מחמת איסור [איסור קצירה]. הרמב"ן מפרש שמחובר של נכרי אינו מוקצה, מפני שמוקצה מחמת איסור מחוסר הכנה, ואם הכינו ליום טוב מוכן. כאן המחובר ברשותו של נכרי, ונכרי אינו צריך הכנה. הרמב"ן מודה שהכנה אינה מועילה בדבר הצריך צידה.

אסור לישראל ליהנות ממלאכה שגוי עשה בשבילו, ולרוב הראשונים אף אם עשה לישראל אחר. חכמים אסרו ליהנות אף במוצאי שבת ויום טוב עד שיעור בכדי שיעשה. נחלקו הראשונים בהבנת שיעור בכדי שיעשה. רש"י מפרש שלא יהנה ממלאכת יום טוב, ר"ת מפרש כדי שלא יאמר לנכרי לעשות מלאכה בשבילו. בין שני ההסברים שלש נפקא מינות:

- א. האם אסור עד מוצאי יום טוב שני או רק במוצאי יום טוב ראשון.
 - ב. האם שיעור בכדי שיעשה כולל רק את המלאכה או גם את זמן ההליכה לעשיית המלאכה.
 - ג. האם אסור רק לו או גם לישראל אחר, שהנכרי לא הביא בשבילו.
- נכרי שהביא מתנה שאין במינה מחובר, מותרת אלא אם הנכרי הביא מחוץ לתחום. אם הנכרי הביא מחוץ לתחום אסור לישראל שהביא לו ומותר לאחרים. נחלקו הראשונים האם מותר מיד במוצאי יום טוב, או שצריך לחכות בכדי שיעשה.

הלכה

השו"ע [סי' תקטו סע' א] פוסק שמתנה שיש במינה מחובר שהובאה על ידי נכרי אסורה לכולם אפילו בטלול. הוא פוסק שהמתנה מותרת אחר שיעור בכדי שיעשה של מוצאי יום טוב ראשון. הרמ"א מחמיר עד מוצאי יום טוב שני, אלא אם הוא נצרך לאורחים [עיי' משנה ברורה סק"ב המרחיב בדין זה].

נכרי שתלש לעצמו והביא לישראל, אסור לאוכלה ולטלול מפני איסור מוקצה, אבל במוצאי יום טוב מותר מיד ואינו צריך לחכות בכדי שיעשה [סע' ב].

השו"ע [סע' ה] פוסק שנכרי שהביא מתנה מחוץ לתחום אסור לאדם שהובא בשבילו ולכל בני ביתו לאוכלה עד שיעור בכדי שיעשה של מוצאי יום טוב ראשון [גם הרמ"א מודה בדין זה], אבל אחרים מותרים מיד.